

CORPUS

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ • ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΤΕΧΝΗ

● ΠΑΡΘΕΝΩΝΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ-ΛΗΛΑΣΙΕΣ-ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ

● Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ
ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

● ΟΛΜΕΚΟΙ

ΕΝΑΣ ΑΙΝΙΓΜΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

● Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ

ΣΤΗ ΒΗΘΛΕΕΜ

● ΣΚΥΘΕΣ

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΦΙΠΠΩΝ
ΝΟΜΑΔΩΝ

● Ο ΑΝΔΡΑΣ ΚΑΙ Η ΓΥΝΑΙΚΑ

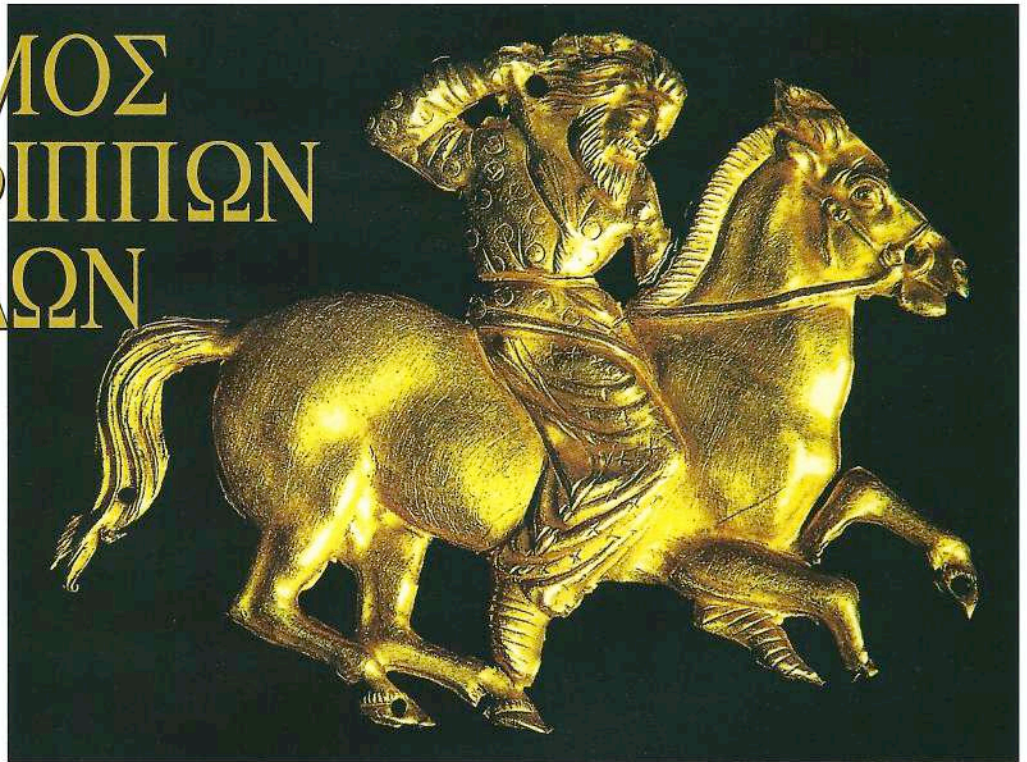
ΣΤΗ ΜΙΝΩΙΚΗ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

● ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΙ

ΟΙ ΜΑΓΙΚΕΣ ΠΙΝΑΚΙΔΕΣ ΤΩΝ
ΚΑΤΑΡΑΜΕΝΩΝ

ΣΚΥΘΕΣ

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΦΙΠΠΩΝ ΝΟΜΑΔΩΝ

Χρυσό κόσμημα ντάσματος με παράσταση έφιππου Σκυθή (κουργκάν Κουλ-Ομπά, στην Κριμαία. Β' μισό 4ου αι. π.Χ.).

Αν και οι αρχαιολογικές μαρτυρίες σταδιακά αυξάνονται, δεν είναι εύκολο να προσδιορίσει κάποιος με απόλυτη βεβαιότητα για καθένα από τα νομαδικά φύλα των Σκυθών το ακριβές έργο τους στον χώρο και στον χρόνο, ούτε και να αποσαφηνίσει αποτελεσματικά το σύνθετο πρόβλημα της καταγωγής και της εθνικής τους ιστορίας. Είναι όμως αναμφίβολο το γεγονός πως η Ευρασιατική στέπα υπήρξε ένας σημαντικότερος παράγοντας, επειδή ως πεδίο προέλευσης πολλών μεταναστεύσεων - έντονα αισθητών στον ανατολικό και τον μεσογειακό κόσμο - αποτέλεσε το εφαλτήριο δυναμικών μεταλλαγών στην ιστορία του πολιτισμού.

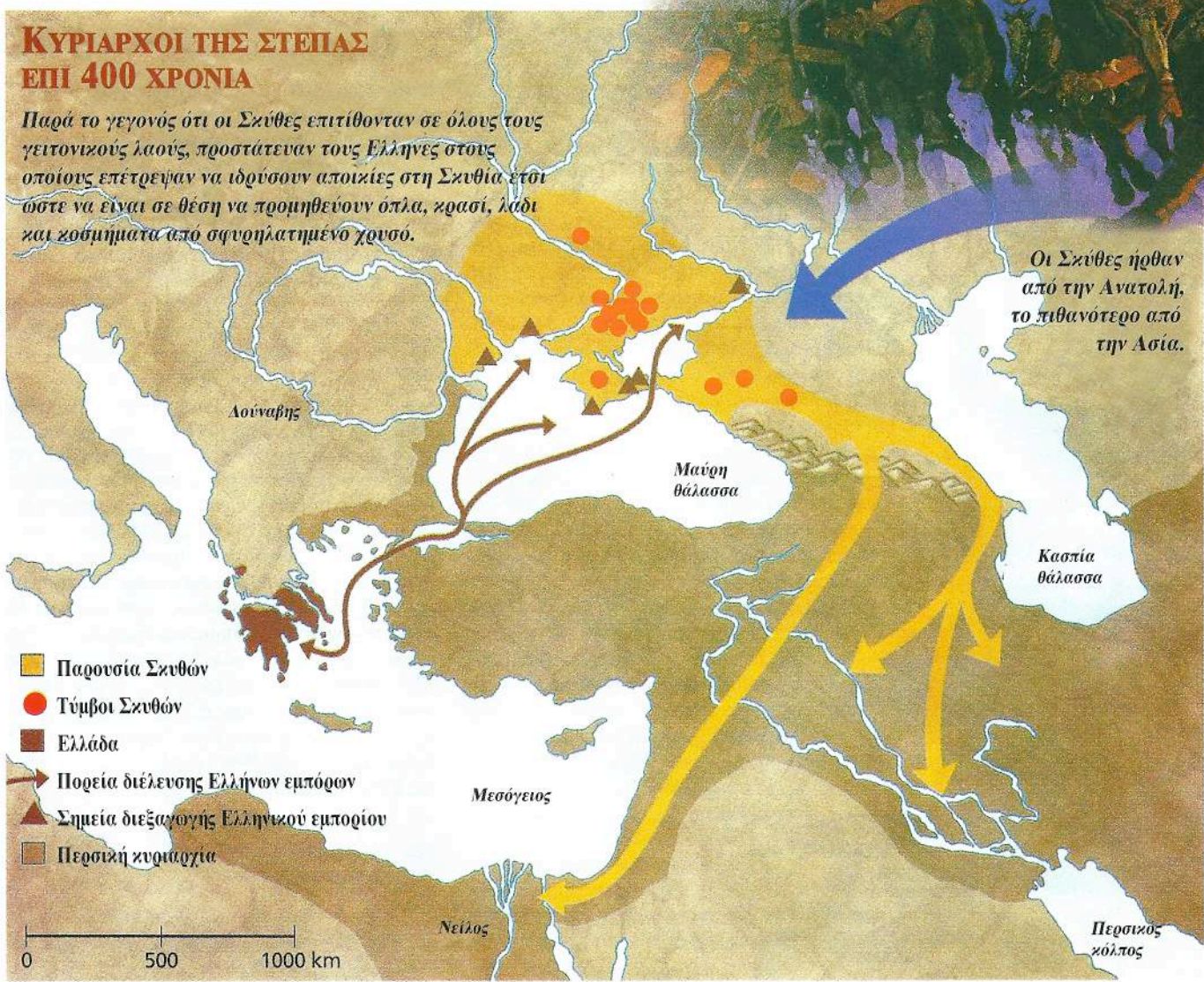
Οι κοινότητες της στέπας βρέθηκαν από πολύ νωρίς άρρηκτα συνδεδεμένες με τον νομαδισμό, ο οποίος προέκυψε από τη σταδιακή διαφοροποίηση μιας ιδιότυπης καλλιεργητικής κοινωνίας. Αφενός η οικονομική ζωή βασίστηκε στην πλήρη απασχόληση σ' ένα αρκετά εύφορο έδαφος (όπως το εξαιρετικά γόνιμο μαύρο έδαφος της Ουκρανίας, γνωστό ως «τσιρνόζεμ») με επαρκή ποσότητα νερού, που προσέφερε τη δυνατότητα τόσο για την πραγματοποίηση αποδοτικών καλλιεργειών (σιτο-

βολώνες Δυτικής Στέπας), όσο και για μια νομαδική ή ημινομαδική εκτροφή ζώων (βοοειδών και αιγοπροβάτων), σε τεράστιους βοσκότοπους. Αφετέρου οι αντίξοες κλιματικές συνθήκες, κυρίως της Ανατολικής Στέπας (από τα Αλτάια όρη ως την οροσειρά του Μεγάλου Χιγκάν), με τα πολύ μεγάλα υψόμετρα, το αλπικό κρύο και τις συνεχείς βροχοπτώσεις, περιόρισαν τη γεωργία και κατέστησαν σπανιότερους τους βοσκότοπους.

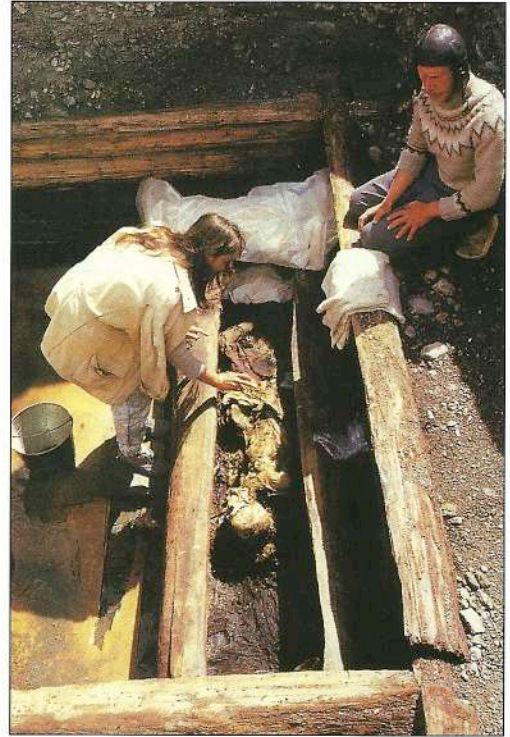
Οι νομάδες μέσα σ' ένα τέτοιο περιβάλλον, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την ήδη περιορισμένη γεωργία και χρησιμοποιώντας το άλογο αναζήτησαν τα απαραίτητα προϊόντα διατροφής τους, είτε μέσα από ένα σύστημα ανταλλαγής, είτε εφορμώντας στους μεγάλους εδραίους γειτονικούς πολιτισμούς της Κίνας, τους πολιτισμούς του «άστεως» της Μεσοποταμίας και της Μεσογείου. Αυτά τα στίφη των έφιππων τοξοτών, των γεννημένων και αναθρεμμένων κυνηγών, με την τρομακτική στρατιωτική τους δύναμη, τις αφηνδιαστικές εφόδους και τις ταχύτατες οπισθοχωρήσεις, έμειναν γνωστά ως «οι βάρβαροι του Βορρά».

Στην Απω Ανατολή οι Κινέζοι, για να τους αποθήσουν, έκτισαν το περίφημο Σινικό Τείχος, ενώ στην Εγγύς Ανατολή και στην Ανατολική Με-

Οι εκτεταμένες στέπες της Ευρασίας, που απλώνονται από τα Καρπάθια όρη και την ουγγρική πεδιάδα μέχρι το Ορντος, κοντά στο Σινικό τείχος, και την Ιαπωνική θάλασσα, γνώρισαν στον ρου της Ιστορίας μια αλληλοδιαδοχή εφήμερων πολιτικών συνόλων βασισμένων, από την αρχή της πρώτης χιλιετίας π.Χ., σε μια νομαδική οικονομία κτηνοτροφικού χαρακτήρα. Στην αχανή αυτή περιοχή, με τον ασταθή και πλάνητα πληθυσμό, την ιδιόμορφη τοπογραφία και τις αντίξοες κλιματικές συνθήκες, που ώθησαν τον άνθρωπο σε συνεχή μετακίνηση προς αναζήτηση καλύτερων βοσκότοπων, δημιουργήθηκε, από διαφορετικούς λαούς και από επανειλημμένες συγχωνεύσεις φυλών και γλωσσών, ένας κοινός πολιτισμός, ο οποίος έμεινε συμβατικά γνωστός ως «σκυθικός», από το όνομα των Σκυθών, των νομαδικών φύλων που κατοικούσαν στις στέπες των βόρειων περιοχών του Ευξείνου Πόντου.

Σε έναν από τους τάφους στο Ουκόλ ανακαλύφθηκε το σώμα μιας γυναίκας (ηλικίας 25 ετών περίπου), που διατηρήθηκε σε πολύ καλή κατάσταση. Το κρανίο της ήταν τρυπημένο και το περιεχόμενο είχε αντικατασταθεί από χόρτα. Όλος ο αριστερός βραχίονας ως και τον ώμο διακοσμείται με τατουάζ. Πρόκειται για σπάνιο εύρημα (ένα άλλο τατουάζ έχει βρεθεί σε μια ανδρική μούμια, που ανακαλύφθηκε σε τάφο στο Παζιρίκ). Την ενδυμασία της αποτελούσε ένα μεταξοτό ποικάμισο από την Κίνα και μια μακριά μάλλινη φούστα, η οποία έδενε στη μέση μ' ένα κορδόνι. Επίσης φορούσε μπότες από τσόχα και στο κεφάλι μια περούκα από βαμμένα μαλλιά, στολισμένα με επιχρυσωμένα κομμάτια ξύλου.

Λαβή ελιωτού κρατήρα με διακόσμηση γοργόνας. (Έργο ελληνικό, 6ος αι. π.Χ. Μουσείο Ερμιτάζ).

σόγειο ολόκληρες αυτοκρατορίες γονάτισαν κάτω από τις τρομερές επελάσεις τους. Μόνο οι Έλληνες της Μαύρης Θάλασσας κατάφεραν να προσεγγίσουν - όχι πάντα αναίμακτα - τις περήφανες σκυθικές φυλές, που γοητεύτηκαν τόσο πολύ από τη λάμψη του ελληνικού πολιτισμού, ώστε υιοθέτησαν πολλά ελληνικά πολιτιστικά στοιχεία, με αποτέλεσμα μέσα από τις συνεχείς επαφές να προκύψει ένας νέος κόσμος, ο «ελληνοσκυθικός».

Παρά το ότι η νομαδική κοινωνία της Ευρασιατικής στέπας, με την τεράστια έκτασή της, υπήρξε ένα ψηφιδωτό από διαφορετικούς λαούς (τους ινδοϊρανικούς καταγωγής Σκύθες της Μαύρης Θάλασσας, τους σινοειδείς νομάδες του «πολιτισμού του Κασαούκ» στη Σιβηρία και τις τουρκομογγολικής πιθανότατα καταγωγής φυλές των Χσιουγκ-νου, εχθρών της Κίνας, που κατοικούσαν βόρεια της ερήμου Γκόμπι), ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά την ενοποιούν κοινωνικά και πολιτιστικά. Η οικονομία της στέπας υπήρξε ποιμενική. Βαρύνουσα σημασία είχαν το άλογο και γενικά τα κτήνη, ως μέγεθος πλούτου. Η κατοχή γαιών δεν είχε ιδιαίτερη σημασία, εξαιρουμένων βέβαια των δικαιωμάτων βοσκής επάνω σ' αυτήν. Συνεπώς η κοινωνική διάρθρωση και δομή ήταν καθαρά αριστοκρατική. Στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας βρισκόταν μια τάξη νομάδων, οι ευγενείς, που κυβερνούσαν κληρονομικά και στηρίζαν τη δύναμή τους στην κατοχή μεγάλου αριθμού κτηνών. Ακολουθούσε η μάζα των νομάδων, που ήταν συνδεδεμένη με τους ευγενείς με δεσμούς αίματος και οικονομικής εξάρτησης.

Επίσης υπήρχαν οι δούλοι, που ήταν συνήθως αιχμάλωτοι πολέμου.

Στο μεγαλύτερο τμήμα της Ευρασιατικής στέπας δεν αναπτύχθηκαν πόλεις ή πολιτισμοί «άστεως», εκτός βέβαια από τις περιοχές του Δνειπέρου, του Μπουγκ και του Δνειστερου, όπου οι μόνιμα εγκατεστημένοι Σκύθες έκτισαν μικρούς οικισμούς, αρκετές φορές οχυρωμένους. Για τους υπόλοιπους ίσχυαν όσα αναφέρει ο Ηρόδοτος (IV, 46): «Ούτε πόλεις ούτε τείχη έχουν κτίσει, παρά όλοι τους είναι φερέοικοι και ιπποτοξότες, και ζουν όχι από τη γεωργία παρά από την κτηνοτροφία και το σπíti τους είναι πάνω στην άμαξά τους» (μετάφ. Ευ. Πανέτσος).

Υπό ομαλές συνθήκες δεν αναπτύχθηκε κάποια ανώτερη πολιτειακή οργάνωση. Αντίθετα ανώτατη κοινωνική μονάδα παρέμενε πάντα η πατριά. Μόνο σε στιγμές κρίσης από την εμφάνιση ενός κοινού εχθρού ήταν δυνατό να γεννηθεί μια φυλετική ομοσπονδία με επικεφαλής κάποιον εξέχοντα αρχηγό. Σε περιόδους όμως ειρήνης το «κράτος» διαλυόταν και οι νομαδικές φυλές επέστρεφαν πάλι στον παραδοσιακό τρόπο ζωής τους. Ήταν ένας τρόπος ζωής στην ουσία παράλληλος με εκείνον της ζωής των πόλεων, που επέζησε όμως ακόμη κι όταν κατέρρευσαν οι μεγάλες αυτοκρατορίες της Ανατολικής Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής.

ΟΙ ΣΚΥΘΕΣ ΤΩΝ ΣΤΕΠΩΝ ΤΟΥ ΕΥΞΕΙΝΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Οι Σκύθες των στεπών των βόρειων ακτών της Μαύρης Θάλασσας, αυτοί οι πολεμοχαρείς νομάδες, φανερώθηκαν στον βορειευρωπαϊκό χώρο

Η ΣΚΥΘΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Η σκυθική τέχνη διακρίνεται σε τρεις περιόδους: στην Προτοσκυθική (τέλος 7ου - 6ος αι. π.Χ.), στη Μεσοσκυθική (5ος - 4ος αι. π.Χ.) και στην Υστεροσκυθική (τέλος 4ου - α' μισό 3ου αι. π.Χ.). Κατά την Προτοσκυθική περίοδο κυριαρχεί ο ζωομορφικός ρυθμός, εγχολπώνοντας τη σκυθική καλλιτεχνική παράδοση της νομαδικής τέχνης και ξένα, κυρίως ανατολικά, αλλά και ελληνικά πρότυπα. Τα μοτίβα των ζώων τα οποία απαντώνται στον σκυθικό ζωομορφικό ρυθμό - ελάφια σε στάση ανάπαυσης, αίγαγροι και αιλουροειδή - έλκουν την καταγωγή τους από την κυνηγετική τεχνολογία των λαών της Σιβηρίας και της βόρειας Ασίας της λίθινης εποχής. Οι έφιπποι νομάδες, όπως οι Σκύθες και οι Σαομάτες, υπήρξαν κληρονόμοι της αυτής παρχαίας τέχνης των κυνηγών. Οι κλειστές συμπαγείς φόρμες και η κάλυψη του δεδομένου χώρου με το απεικονιζόμενο ζώο, που συνήθως κοιτάζει προς τα πίσω ή σηκώνει εκστατικά το κεφάλι του, η παράσταση του αρσενικού ελαφιού, αλλά και μορφές φανταστικών ζώων, όπως το πολύ αγαπητό θέμα του φτερωτού γρύπα, καθώς και ζώα άγνωστα στην πανίδα των βόρειων περιοχών της Μαύρης Θάλασσας, όπως ο αίγαγρος και ο πάνθηρας, χαρακτηρίζουν την αρχαϊκή περίοδο της σκυθικής τέχνης.

Τα ελληνικά αντικείμενα που έφθασαν στη Σκυθία κατά την αρχαϊκή περίοδο ήταν λίγα και αυτό γιατί αρχικά η στρατιωτική αριστοκρατία ήταν ιδιαίτερα εναισθητή στην εισαγωγή ελληνικών συνθητιών. Σε διάφορες περιοχές της Ουκρανίας βρέθηκαν κομμάτια μεγάλων χάλκινων κρατήρων (συνήθως ελικοτών με διακόσμηση γογγύνας), παρόμοιων στην εμφάνιση με εκείνους που βρέθηκαν στην Ιλλυρία και στο Βιξ, καθώς και χάλκινα κάτοπτρα, όπως αυτό με τη μακριά σύμφυτη λαβή, η οποία καταλήγει σε μορφή πάνθηρα, πιθανώς από κάποιο εργαστήριο ελληνικής αποικίας (Παντικάπαιον, Ολβίας). Εξαιρετικής τέχνης και μοναδικό δείγμα της αρχαϊκής τορευτικής, εκτελεσμένο με μια σχεδόν ελληνική τεχνολογία (χωρίς να απουσιάζουν και οι σκυθικές τάσεις), είναι το υπέροχο επίχρυσο κάτοπτρο από το Κελερμές (κατασκευασμένο από επένδυση οκτώ τριγωνικών φύλλων ηλέκτρου), στο οποίο εικονίζεται η φτερωτή θεά Κυβέλη περιτριγυρισμένη από ζώα και φανταστικά όντα.

Κατά τη Μεσοσκυθική περίοδο (5ος-4ος αι. π.Χ.) μεσουραίνει ο ζωομορφικός ρυθμός, με θέματα περισσότερο στυλιζαρισμένα και με πιο έντονη την επίδραση των ελληνικών εργαστηρίων, αλλά και της τέχνης άλλων περιοχών. Έτσι στη θέση του κριαριού, του αίγαγρου και του αλόγου της πρώτης περιόδου, εμφανίζονται ο λύκος (σαρματική επίδραση), το λιοντάρι, ο λαγός και ο αγριόχοιρος (ελληνική επίδραση).

Κατά τον 4ο αι. π.Χ., περίοδο ακμής του σκυθικού πολιτισμού, συντελέστηκε μια πολύ σημαντική μεταβολή στην πολιτιστική εξέλιξη των σκυθικών φυλών της Ν. Ρωσίας. Οι επαφές των Σκυθών με τις ελληνικές αποικίες της Μαύρης θάλασσας έγιναν εντονότερες, επισπεύδοντας την πολιτιστική τους ανάπτυξη. Η αρχαϊκή εθρική τους στάση απέναντι

Το ελάφι στον κόσμο των Σκυθών επιτελούσε μια μυθική λειτουργία, αγγίζοντας τα μύχια της ψυχής τους. Αντιπροσώπευε το αίσθημα της ελευθερίας και τη συνεχή μετακίνηση του ανθρώπου της στέπας. Συγχρόνως ήταν ο μεταφορέας της ψυχής του νεκρού βασιλιά και η ενσάρκωση της εικόνας του ήλιου. Εδώ το χρυσό ελάφι, σε έξοργο ανάγλυφο, εικονίζεται σε στάση ανάπαυσης, με τα πόδια μαζεμένα και το κεφάλι ανασηκωμένο, απλώνοντας προς τα πίσω τα κέρατα, που αποδίδονται με ρυθμικές έλικες (τέλος 7ου - αρχές 6ου αι. π.Χ., τύμβος Κουτρομοσκόι, Μουσείο Εριμιάζ).

στα ελληνικά έθιμα και τις ελληνικές θρησκευτικές δοξασίες παραμερίστηκε και εκδηλώθηκε ένα άμεσο ενδιαφέρον για τον θρησκευτικό ανθρωπομορφισμό των Ελλήνων. Οι πρώτες ανθρωπομορφες παραστάσεις έγιναν από Έλληνες τεχνίτες σε τοπικά εργαστήρια, ιδιαίτερα στο Παντικάπαιον (σημ. Κέρτς), για να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες της σκυθικής αριστοκρατίας.

Τα περισσότερα και τα σημαντικότερα από αυτά τα κομψοτεχνήματα τορευτικής, που προέρχονται από τους ταφικούς τύμβους της Ν. Ρωσίας και της Ουκρανίας, τα περίφημα «κουργκάν», χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: α) Εκείνα που προέρχονται από τα εργαστήρια της κυρίως Ελλάδας ή από αποικίες του Ευξείνου Πόντου, β) στα έργα που κατασκευάστηκαν με παραγγελίες σε ελληνικά εργαστήρια και προορίζονταν για τη σκυθική πελατεία, με θέματα από την καθημερινή ζωή ή τις δοξασίες των Σκυθών, και γ) στα αυθεντικά σκυθικά έργα, στα οποία κυριαρχεί η απεικόνιση των ζώων.

Κατά την Υστεροσκυθική περίοδο (τέλος 4ου - α' μισό 3ου αι. π.Χ.) είναι σαφής η προτίμηση σε ζωομορφικά μοτίβα, τα οποία όπως αποβάλλουν τον όγκο τους, σχηματοποιούνται έντονα και

χάνονται μέσα σε περίπλοκο διάκοσμο. Παρόλα αυτά η σκυθική τέχνη αυτής της τελευταίας περιόδου κερδίζει σε πρωτοτυπία και κομψότητα.

Χρυσός πάνθηρας. Τέλη 7ου - αρχές 6ου π.Χ. αιώνα. Μουσείο Εριμιάζ.

Χρυσό περιθωράκιο Σκύθη ηγεμόνα, με ποιμενικές και μυθολογικές παραστάσεις. Στην επάνω ζώνη διακρίνονται ζώα και ανθρώπινες μορφές σε διάφορες δραστηριότητες - δύο πολεμιστές με τις φαρέτρες τους επεξεργάζονται μια προβά, ένας αρμέγει μια προβατίνα και ένας άλλος κρατάει αμφορέα - και στην κάτω ζώνη φτερωτοί γρύπες που κατασπαράζουν ζώα. Τάφος στο Ορτζονικίτσε της Ρωσίας (4ος αι. π.Χ.).

ραφτού (περιοχή Αρμενίας), διείσδυσαν στη Μικρά Ασία, συνέβαλαν δραστικά στη διάλυση του κράτους των Ασσυρίων και έφθασαν ως τη Μεσοποταμία, καταλαμβάνοντας ακόμη και τη χώρα των Μήδων. Την προέλασή τους κανένας δεν στάθηκε ικανός να τη σταματήσει. Διέσχισαν την Παλαιστίνη, σκορπώντας τον τρόμο στους λαούς της περιοχής, και σίγουρα δεν θα έμεινε αλώβητη ακόμη και η Αίγυπτος, αν ο Φαραώ Ψαμμήτιχος δεν τους «απομάκρυνε» προσφέροντάς τους πλούσια δώρα. Ομως, πριν από το τέλος του αιώνα, πιεζόμενοι κυρίως από τους Μήδους, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα κατεκτημένα εδάφη τους στην Εγγύς Ανατολή και να επιστρέψουν στις βόρειες ακτές της Μαύρης Θάλασσας.

Σε αυτήν την πρώιμη περίοδο της ιστορίας τους το πέρασμα και η επαφή των Σκυθών με τους λαούς της Εγγύς Ανατολής αποτυπώθηκε πάνω στην τέχνη τους, η οποία αποτελεί φανερά έναν αρμονικό συγκερασμό του σκυθικού «Ζωομορφικού Ρυθμού» και ξένων καλλιτεχνικών παραδόσεων, κυρίως ιωνικο-λυδικών, ασσυριακών και ιρανικών. Κοινά στοιχεία απαντώνται επίσης και στην τέχνη των έφιππων νομάδων του Λουρισταν, περιοχής στην οροσειρά του Ζάγγου, ανάμεσα στα σημερινά Ιράκ και Ιράν, όπου έχουν βρεθεί χιλιάδες χάλκινα αντικείμενα («ορειχάλκοι του Λουρισταν»), ιδίως εξαρτήματα ιπποσκευής, απολήξεις λογχών ή άλλων όπλων, σπαθιά, πελέκεις, διακοσμητικά αγγεία, όλα με συνδυασμό παραστάσεων ζώων και ανθρωπίνων μορφών, αποδοσμένων με μια ιδιαίτερη αίσθηση του φανταστικού, χωρίς νατουραλιστικούς περιορισμούς και με εμφανείς τις επιδράσεις από την Κεντρική Ασία, καθώς η τέχνη τους συγγενεύει πολύ με την αποκαλούμενη «Ζωομορφική Τεχνοτροπία» των νομάδων της Ευρασιατικής στέπας και με τις αντίστοιχες εικαστικές φόρμες της Κίνας των Σανγκ και των Τσου (χαρακτηριστικά έργα αυτής της περιόδου - από τον 15ο ως τον 8ο αι. π.Χ. - θεωρούνται τα ορειχάλκινα τελετουργικά δοχεία που είναι διακοσμημένα με θέματα από την κινεζική δαμμονική ζωομυθολογία).

Μετά την επιστροφή τους από τις μακρινές εκστρατείες τους οι Σκύθες εγκαταστάθηκαν στις στέπες της Νότιας Ρωσίας, στις βόρειες ακτές της Μαύρης Θάλασσας, σε μια περιοχή που απλώνεται δυτικά από τις ογγυρικές πεδιάδες και τον κά-

στις αρχές της πρώτης χιλιετίας π.Χ. προερχόμενοι, με επιδρομές και λεηλασίες, πιθανότατα από τα ανατολικά υψίπεδα της εκτεταμένης ευρασιατικής στέπας. Τα διάφορα περσικά στοιχεία στη γλώσσα τους, αλλά και στον υλικό πολιτισμό τους, ο οποίος διασώθηκε χάρη στις αρχαιολογικές ανασκαφές, στάθηκαν αρκετά για να θεωρηθούν από ορισμένους ερευνητές ως ιρανικής (ή ινδοϊρανικής) καταγωγής. Ωστόσο για την πρώιμη περίοδο της ιστορίας τους μόνο εικασίες είναι δυνατό να γίνουν, επειδή όλες οι αναφορές, τόσο σε ασσυριακά, όσο και σε ελληνικά κείμενα (Ηρόδοτος, Ιπποκράτης, Λουκιανός, Διόδωρος Σικελιώτης, Στράβων κ.ά.) αφορούν μεταγενέστερες εποχές (από τον 8ο αι. π.Χ. και μετά), όταν πια είχαν εγκατασταθεί μόνιμα στη νέα τους πατρίδα, στις στέπες της σημερινής Ουκρανίας και της νότιας Ρωσίας, και είχαν εκτοπίσει ένα άλλο νομαδικό φύλο, τους Κιμμέριους.

Στη συνέχεια, κατά τον 7ο αι. π.Χ., πέρασαν τον Καύκασο και επιτέθηκαν στο βασίλειο της Ου-

τω Δούναβη (αρχ. Ιστρος), βόρεια ως τις αναπεπταμένες εκτάσεις των ρωσικών στεπών, στα όρια της ζώνης των μεγάλων δασών, και ανατολικά ως τον Ταναΐδα ποταμό (σημ. Δον), από όπου άρχιζε η χώρα ενός άλλου νομαδικού και συγγενικού με τους Σκύθες φύλου, των Σαυροματών (Σαρματών), οι οποίοι όμως κατά την περίοδο της σκυθικής κυριαρχίας (7ος - 4ος / 3ος αι. π.Χ.) περιορίστηκαν στον έλεγχο της περιοχής των Ουραλίων.

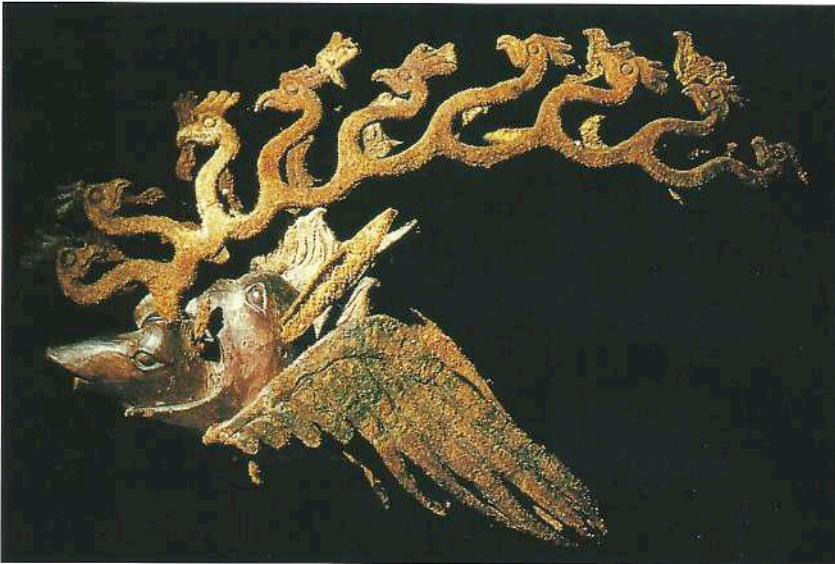
Η λαμπρή εποχή του σκυθικού πολιτισμού εγκαινιάζεται μετά τη συνάντησή του - κατά τον 6ο και τον 5ο αι. π.Χ. - με τις ακμαίες ελληνικές αποικίες του Ευξείνου Πόντου (Ολβία, Παντικάπαιο, Φαναγόρεια κ.ά.). Οι επαφές και οι εμπορικές ανταλλαγές είχαν ωστόσο ξεκινήσει πολύ νωρίτερα, όπως δείχνουν διάφορα μυκηναϊκά ευρήματα σε τάφους της Κριμαίας και όπως υποδηλώνουν ελληνικές μυθολογικές συνθέσεις αναφερόμενες σε εποχές που καλύπτονται από τη σιωπή της ιστορίας και την αχλύ του χρόνου. Αυτή η πρόωμη γνωριμία των Ελλήνων με τους λαούς της Μαύρης Θάλασσας μπορεί να ανιχνευθεί μέσα από τον γοητευτικό, ίσως και σιβυλικό, μύθο του χρυσόμαλλου δέρατος και την περιπέτεια των χρυσοθήρων της Αργοναυτικής Εκστρατείας. Ήταν η εποχή που η Μαύρη Θάλασσα, απρόσιτη ακόμη στους Έλληνες ως «Αξενος Πόντος», περιβαλλόταν από χώρες μυθικών ανθρωποφάγων ή μονόφθαλμων λαών, που ο θρύλος και η γοητεία του λαμπρού χρυσού, ο οποίος «έπεφτε από τον ουρανό σαν παγωμένο κομμάτι από τον ήλιο», ενέπνευσε στους Έλληνες τυχοδιώκτες ιστορίες για την ύπαρξη ενός χρυσόμαλλου δέρατος το οποίο

Σκύθης βασιλιάς με τη γυναίκα του και τον μικρό γιο του (4ος αι. π.Χ.). Η αναπαράσταση έγινε με βάση κυρίως τα ευρήματα των τύμβων του Ορτζονικίτζε και της Τολστάγια Μογκίλα (σχέδιο Angus McBride), τα οποία παρουσιάζονται στις πλαϊνές εικόνες.

Σκελετός γυναίκας από έναν ασύλητο τάφο στην Τολστάγια Μογκίλα (Παχιά Τούμπα). Η γυναίκα ήταν ενταφιασμένη με πλούσια κοσμήματα. Στη θέση τους βρέθηκαν ένα βαρύτιμο χρυσό διάδημα, χρυσά βραχιόλια και χρυσά δακτυλίδια, ενώ χρυσά πλακίδια ήταν επιγραμμένα στο ένδυμά της.

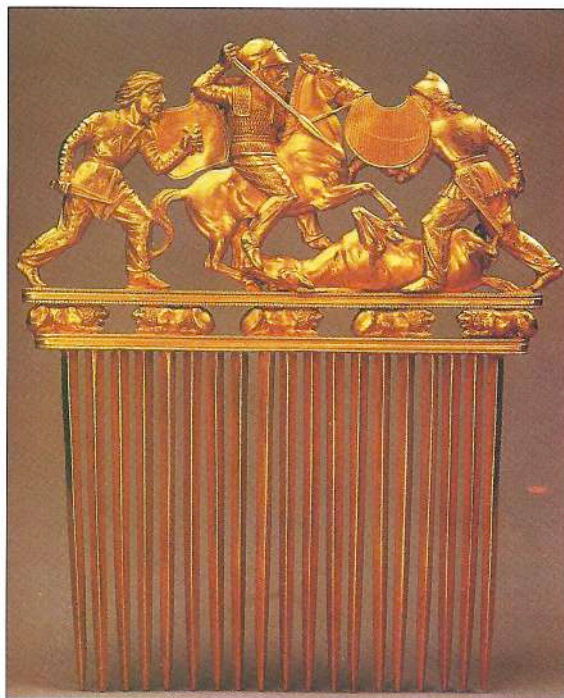

Στολίδι αλόγον από ξύλο και δέρμα, που εικονίζει το κεφάλι ενός μυθικού τέρατος με φτερά. Στις άκρες των κερμάτων υπάρχουν κεφάλια πετεινών (από τάφο στα όρη Αλτάι).

Χρυσή κτένα με σκηνή μάχης από το σκυθικό ηρωικό έπος. Είναι συμπαγής, χυτή και αποτελείται από τρία μέρη: από τη λαβή, η οποία διαμορφώνεται ως αετωματική σύνθεση, από μια ζωφόρο με πέντε καθιστά λιοντάρια και (κάτω) από μια σειρά δοντιών, που παρατάσσονται σαν κιονοστοιχία. Η λαβή, αμφιπρόσωπη όπως και η ζωφόρος με τα λιοντάρια, εικονίζει έφιππο και πεζό να επιτίθενται σε έναν άλλο ιππέα, του οποίου το άλογο κείτεται νεκρό. Οι πολεμιστές φέρουν την τυπική σκυθική περιβολή: χειριδωτό ένδυμα, αναξυρίδες (παντελόνια) και κλειστά υποδήματα. Η κεντρική μορφή φορά επιπλέον κράνος κορινθιακού τύπου, φολιδωτό θώρακα και περικνημίδες. Η κτένα ανήκει στα έργα που έγιναν από Έλληνες τεχνίτες των ελληνικών αποικιών κατά παραγγελία Σκυθών αριστοκρατών (Α' μισό 4ου αι. π.Χ., τύμβος Σολόχα, στην ανατολική όχθη του Δνεπερου στην Ουκρανία. Μουσείο Ερμιτάζ).

φύλασε ένας άγρυπνος δράκοντας (φόβος για τους επίζηλους ανταγωνιστές τους). Αν κάποιος αναζητούσε τον χρυσό βαθύτερα μέσα στην Ασία, τότε θα συναντούσε (Ηρόδοτος, III, 102 & IV, 27) «τεράστια μυρμηγκία, στο μέγεθος αλεπούς, να μεταφέρουν μέσα από τη γη χρυσοφόρα άμμο (βόρεια Ινδία), ή γρύτεις να φυλάσσουν το πολύτιμο χρυσάφι» (σημερινό Καζακστάν).

Ο χρυσός ήταν το σύμβολο εξουσίας των Σκυθών βασιλέων. Σύμφωνα με μια μυθική σκυθική παράδοση, που διέσωσε ο Ηρόδοτος, κατά την εποχή που βασιλευσαν ο Λιπόξαις, ο Αρπόξαις και ο Κολάξαϊς, οι τρεις γιοί του Ταργίταου, του πρώτου ανθρώπου της Σκυθίας, έπεσαν από τον ουρανό χρυσά αντικείμενα: ένα άροτρο, ένας ζυγός, ένας πέλεκυς και μια φιάλη (κύπελλο). Όταν επιχει-

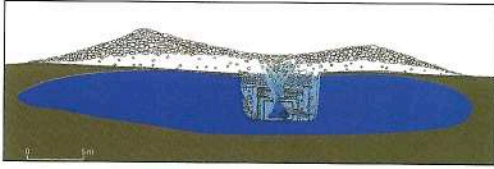

ρησαν να τα πιάσουν οι δύο μεγαλύτεροι γιοι, αυτά άρχισαν να καίγονται, ενώ όταν πλησίασε ο τρίτος και νεότερος, ο Κολάξαϊς, έσβησαν και έτσι αυτός πήρε, με τη συγκατάθεση των αδελφών του, τη βασιλική εξουσία. Από χρυσό, που η αναλλοίωτη ομορφιά του είχε για τους Σκύθες μαγικές ιδιότητες και αποτελούσε έκφραση του βασιλικού κύρους, ήταν κατασκευασμένα τα εραλδικά κοσμήματα των ασπίδων, οι λαβές των ξιφών, οι επενδύσεις των φαρετρών (γορυτών), οι πόρπες των ζωνών και τα διακοσμητικά της ιπποσκευής των ευγενών, καθώς και καθημερινά αντικείμενα των πλούσιων (χτένες, ενώτια, περικάρπια και διαδήματα). Δικαιολογημένα λοιπόν «το ιερό εκείνο χρυσό», γράφει ο Ηρόδοτος (IV, 7), «το φυλάσσουν ζηλότυπα οι βασιλείς και το τιμούν κάθε έτος ζητώντας να επιτύχουν την προστασία του με μεγάλες θυσίες».

Σύμφωνα με μια ελληνική μυθολογική εκδοχή, την οποία άκουσε ο Ηρόδοτος από τους Έλληνες του Πόντου, ο Ηρακλής φέρνοντας τα βόδια του Γηρουνή πέρασε από τη χώρα των Σκυθών. Εκεί αναζητώντας τα κλεμμένα του άλογα συνάντησε μέσα σε μια σπηλιά ένα ον με δύο φύσεις: από τη μέση και πάνω ήταν γυναίκα και από τη μέση και κάτω ήταν φίδι. Αυτή η ύπαρξη είπε στον Ηρακλή πως θα του έδινε πίσω τα άλογα αν δεχόταν να ενωθεί μαζί της. Από την ένωση αυτή γεννήθηκαν τρεις γιοι: ο Αγάθυρσος, ο Γελωνός και ο Σκύθης. Σύμφωνα με την επιθυμία του Ηρακλή άξιος βασιλιάς θα γινόταν εκείνος από τους τρεις γιους του που θα μπορούσε να τεντώσει το τόξο του. Ικανός στάθηκε μόνο ο Σκύθης, από τον οποίο - σύμφωνα με την παράδοση - κατάγονται όλοι οι Σκύθες βασιλείς.

Οι μαρτυρίες του Ηρόδοτου και τα αρχαιολογικά ευρήματα από τις ανασκαφές στην Ουκρανία και τη Νότια Ρωσία βοηθούν στο να σχηματισθεί μια εικόνα για την κοινωνική οργάνωση των Σκυθών της Μαύρης Θάλασσας. Ήταν χωρισμένοι σε φυλές με ιδιαίτερες ονομασίες και παρόλο που γενικά είχαν τις ίδιες συνήθειες, την ίδια μορφή οικονομίας και παρόμοια κοινωνική εξέλιξη (δεν είχαν γραφή, ούτε δικό τους νόμισμα), είναι δυνατό να χωριστούν σε δύο κατηγορίες. Την πρώτη αποτελούσαν οι Σκύθες γεωργοί, που ήταν εγκατεστημένοι στις εύφορες πεδιάδες της «μαύρης γης» (τσερνόξειμ) οι οποίες απλώνονταν από τον Δούναβη ως τον Δον, καθώς και οι Σκύθες που ζούσαν σε μικρούς οικισμούς, συχνά οχυρωμένους (Γκριγκορόφσκογιε, Νεμρόβοσκογιε), οι οποίοι ουσιαστικά ήταν βιοτεχνικές και εμπορικές εγκαταστάσεις με σπίτια κατασκευασμένα από κορμούς δένδρων. Τη δεύτερη κατηγορία αποτελούσαν οι νομάδες Σκύθες, οι οποίοι ούτε καλλιεργούσαν, ούτε έκτιζαν πόλεις και σπίτια, παρά ζούσαν πάνω στα αμάξια τους και πολεμούσαν έφιπποι. Οι πολυαριθμότεροι και οι γενναιότεροι από όλους ήταν οι «βασιλικοί» Σκύθες, οι οποίοι θεωρούσαν τους άλλους Σκύθες δούλους τους (Ηροδ. IV, 20).

Αυτοί ζούσαν σε ανεξάρτητες ομάδες ως τα τέλη του 5ου αι. π.Χ. Στις αρχές όμως του 4ου αι.

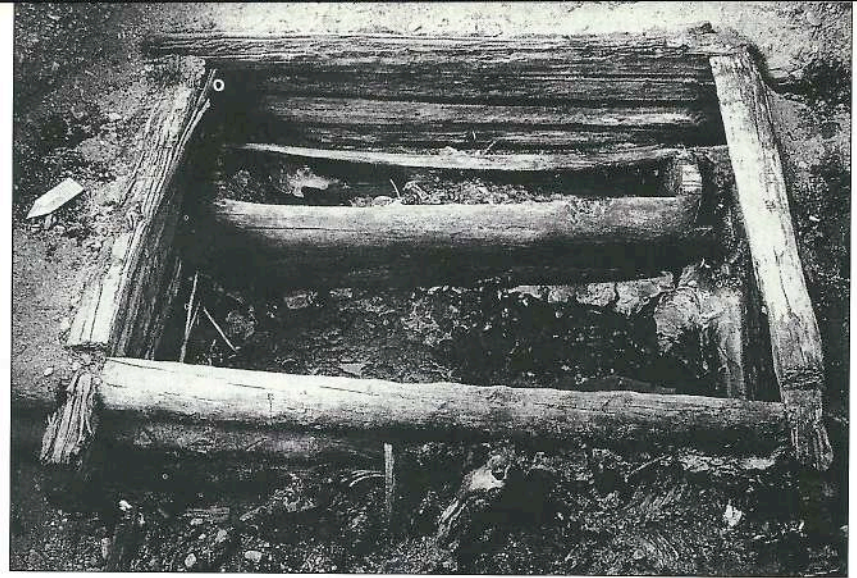

Τομή του «κουρτζάν» (ταφικού τύμβου) 5 στο Παζιρίκ.

π.Χ. ίδρυσαν το πρώτο κράτος στην Ανατολική Ευρώπη με κέντρο τον Κάτω Δνείπερο. Ο βασιλιάς τους είχε το ανώτατο πολεμικό και ιερατικό αξίωμα, γι' αυτό τόσο η εκφορά, όσο και η ταφή του, γίνονταν με μεγάλη λαμπρότητα και ιεροτελεστικά. Ο νεκρός βασιλιάς ταριχευόταν και στη συνέχεια περιφερόταν με άμαξα από φυλή σε φυλή. Οι υπήκοοι έκοβαν ένα κομμάτι από το αυτί τους, κουρευόταν, χάραζαν τον βραχιόνά τους και τριπούσαν το αριστερό τους χέρι με ένα βέλος. Στη συνέχεια άνοιγαν έναν τετράγωνο λάκκο και τοποθετούσαν μέσα τον νεκρό βασιλιά, πάνω σε ένα στρώμα από φύλλα. Κοντά του έβαζαν, αφού πρώτα είχαν εκτελέσει με στραγγαλισμό, μια από τις παλλακίδες του, τον οινοχόο του, έναν μάγειρο, έναν ιπποκόμο, τον ιδιαίτερο θεράποντά του, τον βασιλικό αγγελιαφόρο, άλογα και τα προσωπικά του αντικείμενα. Όταν αποδίδονταν όλες οι πρόπευστες τιμές συσσωρεύαν χώμα και σχημάτιζαν μεγάλο τύμβο που έφθανε και τα 20 μ. ύψους.

Μετά την λάροδο ενός έτους έκαναν νέα τελετή. Επαιρναν πενήντα από τους καλύτερους υπηρέτες και τους στραγγάλιζαν και πενήντα άλογα, των οποίων καθάριζαν την κοιλιά και την παραγέμιζαν με άχυρα. Κατόπιν περνούσαν μέσα από το σώμα των αλόγων ξύλα και με αυτό τον τρόπο τα στερέωναν δένοντάς τα πάνω σε πασσάλους. Πάνω στα άλογα ανέβραζαν τους πνιγμένους νέους, που ήταν πια οι αιώνιοι φύλακες του τάφου! Ανασκαφές που έχουν γίνει στην περιοχή του Κουμπάν (στα ανατολικά του Ευξείνου Πόντου) επιβεβαιώνουν τις περιγραφές του Ηρόδοτου. Μάλιστα σ' έναν τάφο στην Κουστρόμσκαγια βρέθηκαν, ανάμεσα στα άλλα αντικείμενα, κοντά στον κυρίως χώρο της ταφής 13 σκελετοί ανθρώπων και 22 σκελετοί αλόγων.

Η θρησκεία των Σκυθών, με αρκετά σαμανιστικά στοιχεία στον πυρήνα της, μέσα από τις επαφές της με τους αστικούς πολιτισμούς της Εγγύς Ανατολής και με τους Έλληνες της Μαύρης Θάλασσας εξελίχθηκε σε έναν πολυθεϊσμό, χωρίς όμως αγάλματα και ναούς, στον οποίο η φωτιά κατείχε ένα σημαντικό μέρος της λατρείας (πυρολατρεία). Κυρίαρχη θεότητα συνεπώς ήταν η Εστία (Ταβιτί). Ακολουθούσαν ο Δίας (Παπαίος), η Γη (Απί), ο Απόλλων (Οιτόσιρος), η Ουρανία Αφροδίτη (Αργίμπασα) και ο Ποσειδώνας (Θαγμασάδας). Αυτοί οι πολεμοχαρείς έφιπποι νομάδες, που ήταν ο τρόμος και ο φόβος των γειτόνων τους, δεν ήταν δυνατό παρά να αποδίδουν ιδιαίτερες τιμές στον Αρη, τον θεό του πολέμου. Κατασκεύαζαν βωμό συσσωρεύοντας δερμάτια από φρύγανα και στην κορυφή του έστηναν ένα παλιό σιδερένιο

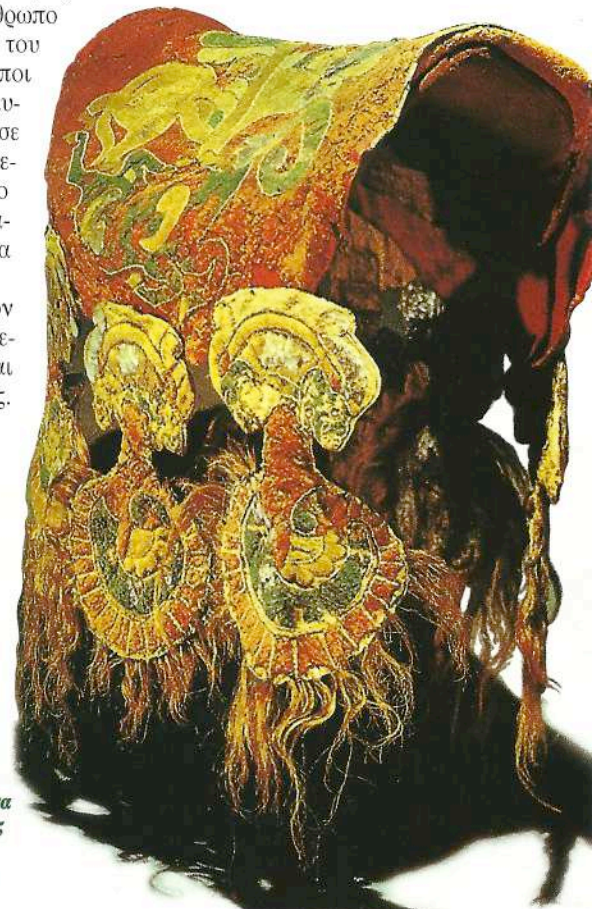
Τα ταφικά δομάτια στους τάφους του Ουγκόκ ήταν κατασκευασμένα από κορμούς δένδρων τοποθετημένων στις γωνίες. Το ταριχευμένο σώμα του νεκρού ήταν τοποθετημένο σε μια σαρκοφάγο, επίσης από κορμό δένδρου (πεύζου).

ξύριος, που συμβόλιζε τον Αρη. Εκεί, λοιπόν, θυσίαζαν σε κάθε εκατό αιχμαλώτους εχθρούς τον ένα. Του έκοβαν τον λαυμό μέσα σ' ένα αγγείο και με το αίμα του ράντιζαν το ξίφος. Μετά έκοβαν τα χέρια από τον ώμο όλων όσων είχαν σφάζει, τα εσφενδόνιζαν στον αέρα και όπου έπεφταν τα άφηναν να σαπίσουν.

Το ίδιο σκληρά φέρονταν και στους εχθρούς στον πόλεμο. Τον πρώτο εχθρό που είχε σκοτώσει ο Σκύθης πολεμιστής έπρεπε να του πιεί το αίμα και να πάει το κεφάλι του στον βασιλιά. Συχνά οι πλούσιοι Σκύθες επένδυναν εξωτερικά το κρανίο με δέρμα και εσωτερικά το επιχρυσώναν, χρησιμοποιώντας το σαν κούπα κρασιού. Άλλοι πάλι έγδερναν το δεξί χέρι των εχθρών και με το δέρμα κατασκεύαζαν σκέπασμα για τη φαρέτρα τους ή έγδερναν ολόκληρο τον άνθρωπο και αφού τοποθετούσαν το δέρμα του πάνω σε ξύλα το περιέφεραν έφιπποι (Ηρόδ. IV, 64-65). Βέβαια, καθώς αυτές οι περιγραφές αναφέρονται σε κοινωνίες στις οποίες λείπουν εντελώς οι γραπτές πηγές, είναι εύκολο πολλές φορές να καθίσταται δυσδιάκριτο το όριο ανάμεσα στην ιστορία και τον θρύλο.

Αυτό, πάντως, που φθάνει στον σύγχρονο ερευνητή με απόλυτη ενάργεια, είναι η λάμψη, η γοητεία και η πρωτοτυπία της σκυθικής τέχνης. Οι τάφοι των Σκυθών βασιλέων τους βρέθηκαν γεμάτοι από έργα μικροτεχνίας, χρυσά, ασημένια και χάλκινα, με χρωματιστές απομιμήσεις πολύτιμων λίθων, όλα σε έναν διακοσμητικό ρυθμό με ζώα (ελάφια και αιλουροειδή), που παρουσιάζονται συστραμμένα σε καμπυλόγραμμο μοτίβα. Στο πλή-

Κάλυμμα σέλας κατασκευασμένο από τσόχα, γούνα, δέρμα, μαλλί και χρυσό. Φέρει παράσταση πάλης ανάμεσα σε γρόφα και αίγαγρο, θέμα αγαπητό στις νομαδικές φυλές των Αλτάι. (συνουσιβηρικός ζωόμορφος ρυθμός, 5ος αι. π.Χ., τύμβος 1, Παζιρίκ. Μουσείο Ερμιτάζ).

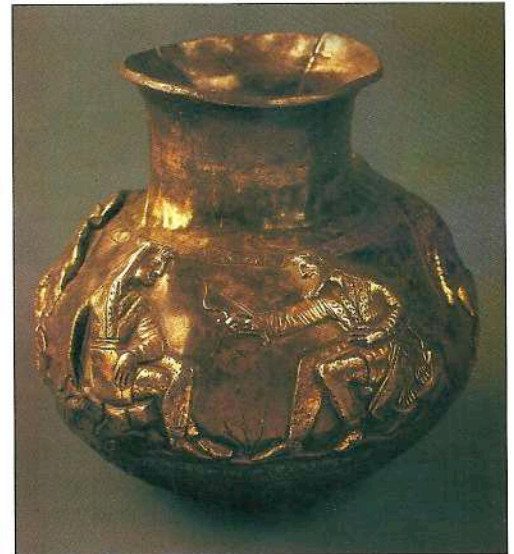
Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (IV, 9), από την ένωση της Μεγάλης Θεάς των Σκυθών με τον Ηρακλή προήλθε το γένος των Σκυθών. Εδώ η θεά εικονίζεται ως «πότνια θηρών», με χιτώνα και πόλο, ο οποίος καταλήγει σε ανθέμιο, ενώ αντί για πόδια έχει φίδια με κεφάλια γρυπών και κερασφόρον λιονταριών (χρυσή επένδυση προμετωπίδιον αλόγου. 4ος αι. π.Χ., τύμβος Τιμπάλα, Ουκρανία. Μουσείο Ερμιτάζ).

θος αυτών των κοσμημάτων (που προορίζονταν να στολίσουν έπιπλα, ιπποσκευές και φορέματα και να τονίσουν την υπεροχή της ισχυρότερης κοινωνικής τάξης, της στρατιωτικής αριστοκρατίας), καθώς και διαφόρων τελετουργικών αγγείων και όπλων, είναι φανερές οι επιδράσεις από την τέχνη του Ιράν και του Λουριστίαν, αλλά περισσότερο, ιδίως μετά τον 7ο και τον 6ο αι. π.Χ., από την ελληνική τέχνη. Αυτό δεν στερεί από τη σκυθική τέχνη την αυθεντικότητα, το σφρίγος και την έκφραση ενός άλλου κόσμου, του κόσμου της στέπας, ο οποίος αποτέλεσε για αιώνες μια εναλλακτική εκδοχή απέναντι στα συστήματα αξιών των μεγάλων αστικών πολιτισμών.

ΟΙ ΣΚΥΘΕΣ ΤΩΝ ΑΛΤΑΪ

Αν και οι Σκύθες της Μαύρης Θάλασσας είναι σε εμάς αρκετά γνωστοί (ιδίως μέσα από τις περιγραφές του Ηροδότου), δεν συμβαίνει το ίδιο για τις «σκυθικές» φυλές οι οποίες κατοικούσαν στη Νότια Σιβηρία και ιδίως στην περιοχή που περιλαμβάνει το λεκανοπέδιο του Μινουσίνσκ (ενός σπουδαίου μεταλλουργικού κέντρου), τη λεκάνη του μέσου Γενισέι, την Τούβα και τα όρη Αλτάι. Οι νομάδες πολεμιστές αυτών των περιοχών φύλαξαν καλά για αιώνες το μυστικό της καταγωγής τους και της γλώσσας τους, ενώ τώρα μόνο οι ταφικοί τους τύμβοι αποκαλύπτουν σιγά-σιγά συγχλονιστικά στοιχεία από τον τρόπο ζωής τους.

Την εντυπωσιακότερη σειρά τάφων αποτελούν οι τύμβοι που έχουν βρεθεί στο Παζιρίκ, στα όρη Αλτάι της Μογγολίας, 3.000 χλμ. ανατολικά από τους «βασιλικούς Σκύθες» του Ηροδότου. Εκεί, τόσο οι ιδιαίτερες κλιματολογικές συνθήκες της περιοχής, όσο και ο ιδιαίζων τρόπος κατασκευής των πέτρινων (και όχι χωμάτινων) τύμβων, συνετέλεσαν στη διατήρηση του περιεχομένου των τάφων - παγωμένα σώματα και αντικείμενα από ευαίσθητα υλικά (ρούχα, τάπητες, καλύμματα, μεταξωτά κλπ.). Η ταρίχευση, που συνδεόταν βέβαια με κάποια θρησκευτική πίστη, ευνόησε επίσης τη διατήρηση των σωμάτων, ιδίως όταν ο θάνατος είχε επέλθει κατά τη χειμερινή περίοδο. Η επικάλυψη των τάφων στο

Τελετουργικό αγγείο με παράσταση η οποία αναφέρεται πιθανώς στις παραδόσεις του Ηροδότου για την καταγωγή των Σκυθών. Εδώ ίσως παριστάνεται ο γενάρχης των Σκυθών Ταργίταος (Ηρακλής) με τους τρεις γιους του. Σύμφωνα με την παράδοση, μόνο ο μικρότερος κατόρθωσε να τεντώσει το τόξο του πατέρα του και έγινε βασιλιάς των Σκυθών έργο ελληνικού εργαστηρίου. 4ος αι. π.Χ., τύμβος Τσάστιγιε. Μουσείο Ερμιτάζ.

Παζιρίκ, αμέσως μετά την ταφή, με λίθους λειτουργούσε σαν μια πραγματική ασπίδα, που απέτρεπε την τήξη του πάγου. Αυτό συνέβαινε γιατί καθώς έσταζε το νερό ανάμεσα στις πέτρες, μεταβαλλόταν σε λεπτό στρώμα πάγου, το οποίο λόγω του κλίματος της περιοχής δεν έλιωνε ποτέ. Ως αποτέλεσμα ήταν να διατηρηθούν άφθονα οργανικά υλικά, τα οποία υπό άλλες συνθήκες θα είχαν καταστραφεί.

Το μέγεθος του τύμβου, ο οποίος συνιστούσε ένα «σήμα» στην επιφάνεια του τάφου, ποίκιλλε ανάλογα με την κοινωνική σπουδαιότητα του νεκρού. Οι τύμβοι των πιο πλούσιων τάφων είχαν διάμετρο από 20 ως 50 μ. και αποτελούντο από μικρούς λίθους, ενώ ένας κύκλος από μεγαλύτερου μεγέθους λίθους στην περιφέρεια οριοθετούσε την όλη ταφική κατασκευή. Κάτω από τους λίθους του τύμβου ήταν σκαμμένο το ταφικό δωμάτιο - ένας μεγάλος ορθογώνιος λάκκος με εμβαδόν 50-55 τ.μ. και βάθος 4-5 μ. - κατασκευασμένο από κορμούς δένδρων (σε μερικές περιπτώσεις υπήρχαν διπλοί τοίχοι). Το δάπεδο ήταν στρωμένο με χαλίκια ή πατημένο χώμα και σκεπασμένο με κλαδιά και φλοιούς δένδρων. Σε μια σαρκοφάγο, λαξευμένη από κορμό δένδρου (συνήθως πεύκου) και διακοσμημένη με σειρές από μορφές ζώων, φιλοτεχνημένων σε χονδρό δέρμα, τοποθετείτο το επιμελώς ταριχευμένο σώμα του νεκρού.

Σε έναν τάφο που ανασκάφηκε στο Παζιρίκ ανακαλύφθηκαν μέσα σε μια σαρκοφάγο (μήκους

Χρυσό περιδέραιο. Οι άκρες του είναι διακοσμημένες με λιοντάρια που επιτίθενται σε αγριόχοιρους (έργο ελληνικού εργαστηρίου, προοριζόμενο για Σκύθες. Τέλος 4ου αι. π.Χ., τύμβος Καραγκοντενούαζ. Μουσείο Ερμιτάζ).

6 μ.) τα ταριχευμένα σώματα ενός άνδρα και μιας γυναίκας, στους οποίους είχαν παράσχει εξαιρετική φροντίδα. Τα κρανία τους ήταν τρυπημένα για να αφαιρεθεί το περιεχόμενο και ήταν παραγεμισμένα με χόρτα. Επίσης είχαν αφαιρεθεί τα σπλάχνα και οι μυς, ενώ ένα είδος πολτού κάλυπτε όλο τους το σώμα. Το πιο ενδιαφέρον όμως στοιχείο του τάφου ήταν η παρουσία ενός άρματος με τέσσερις τροχούς, πιθανότατα κινεζικής προέλευσης, γεγονός το οποίο υποδηλώνει τις στενές επαφές των νομαδικών φυλών της περιοχής με την Κίνα.

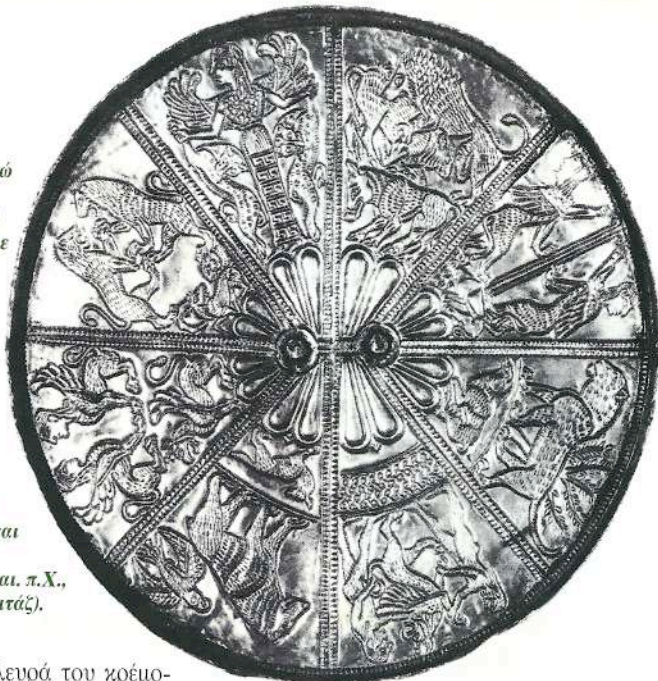
Το 1991 η Ναταλία Πόλοσμακ έφερε στο φως έναν νέο παγωμένο τάφο, ο οποίος περιείχε τις μούμιες ενός άνδρα (περίπου 40 ετών) και μιας γυναίκας (περίπου 16 ετών). Από τη μελέτη των σκελετών φάνηκε πως ο άνδρας υπέφερε από μια πάθηση των οστών. Η γυναίκα (με γρήγη σκελετική καταστροφή) συνοδευόταν από ένδυση και οπλισμό ανδρικό, υποδηλώνοντας έτσι πως μάλλον συνόδευε τον άνδρα στον πόλεμο. Θεαματικότερη όμως ήταν η ανακάλυψη από τη ρωσική ομάδα, το 1993, ενός πολύ καλά διατηρημένου και ασύλητου τάφου. Επρόκειτο για την ταφή μιας γυναίκας, ηλικίας 25 ετών περίπου και ύψος 1,60 μ., η οποία φορούσε ένα είδος πουκαμίσου από κινεζικό μετάξι, τσόχινες μπότες και μια μάλλινη φούστα που συγκρατείτο στη μέση με κορδόνι. Το κρανίο της ήταν ξυρισμένο και τρυπημένο για να αφαιρεθεί το περιεχόμενο, το οποίο είχε αντικατασταθεί από χόρτα, και φορούσε μια περούκα από μαύρα μαλλιά, στα οποία είχαν τοποθετηθεί κοσμήματα από επιχρυσωμένο ξύλο. Τατουάζ με σχέδια ζωομορφικής τεχνοτροπίας (ελάφια, κριάρια, πάνθηρες κ.ά.) κάλυπταν όλο το αριστερό της χέρι, από τον ώμο ως τον καρπό, καθώς και μερικά δάκτυλα. Τα τατουάζ αυτά είναι παρόμοια με εκείνα που στόλιζαν το σώμα ενός ηγεμόνα, το οποίο βρέθηκε σ' έναν άλλο τάφο στο Παζιρικό (5ος αι. π.Χ.).

Ανάμεσα στα χρησιμικά αντικείμενα, τα όπλα, τον λοιπό εξοπλισμό και τον ρουχισμό που βρέθηκαν στους τάφους των Αλτάι, αυτό που κυρίως εντυπωσιάζει είναι οι σέλες, οι οποίες, πλούσια διακοσμημένες, αποτελούν από μόνες τους πραγματικά έργα τέχνης. Μοναδικό είναι το κάλυμμα σέλας (τύμβος 1 Παζιρικό, Αλτάι, 5ος αι. π.Χ.), το οποίο φέρει παράσταση επίθεσης γρύπα σε αίγα-

Αίγα, κατασκευασμένη από χονδρό δέρμα. Μαζί με παραστάσεις άλλων όμοιων ζώων στόλιζε τις μακριές πλευρές σαρκοφάγου, λαξευμένης σε κορμό δένδρου (σκυθοσιβηρικός ζωομορφος ρυθμός, 4ος αι. π.Χ., τύμβος 2, Παζιρικό, Μουσείο Ερμιτάζ).

Κάτοπτρο με επένδυση από οκτώ τριγωνικά φύλλα ηλεκτρον, ενωμένα μεταξύ τους με λεπτές ταινίες. Το έργο, εκτελεσμένο με μια σχεδόν εντελώς ελληνική τεχνοτροπία, παρουσιάζει ως κεντρική μορφή τη φτερωτή Κυβέλη να κρατά πάνθηρες («πότνια θηρών») και γύρω της μορφές ζώων και φανταστικών όντων, όπως οι δύο τριχοκέτες μορφές (άνδρες) που παλεύουν μ' έναν γρύπα - πρόκειται πιθανώς για τους μυθικούς Αρίμασπες, οι οποίοι ζούσαν στον παγωμένο Βορρά και είχαν κλέψει το χρυσάφι που φύλασσαν οι γρύπες (τέλος 7ου αι. π.Χ., τύμβος Κελερμές, Μουσείο Ερμιτάζ).

γο, ενώ από την κάθε πλευρά του κρέμονται στρογγυλά στολίδια, στα οποία εικονίζονται μάσκες δράκων, μοτίβα τα οποία έλκουν την καταγωγή τους από κινεζικά τελετουργικά σκεύη και την τέχνη της Εγγύς Ανατολής, κατάλληλα όμως προσαρμοσμένα στον σκυθο-σιβηρικό ζωομορφικό ρυθμό. Εξάλλου, στυλιστικές και τεχνικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν πάνω σε διακοσμητικά πλακίδια με ζωομορφικά θέματα, τα οποία στόλιζαν τα ενδύματα των νεκρών ηγεμόνων, απέδειξαν ότι προέρχονται από κινεζικά εργαστήρια. Οι έφιπποι νομάδες των Αλτάι φαίνεται πως δέχθηκαν την πολιτιστική επίδραση των γειτόνων τους Κινέζων κατά τρόπο ανάλογο με τους Σκύθες βασιλείς της Μαύρης Θάλασσας, οι οποίοι απέκτησαν αγαθά πολυτελείας ελληνικής προέλευσης και επηρεάστηκαν έντονα από τον ελληνικό πολιτισμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- (1) Ηρόδοτος, ΙΣΤΟΡΙΑΙ, IV, 1-144, εκδ. Ι. Ζαχαροπούλου.
- (2) Rudenko, S.I.: FROZEN TOMBS OF SIBERIA, J.M. Dent & Son, London, 1970.
- (3) Schiltz, V.: HISTOIRES DE KOURGANES, Decouvertes, Gallimard, Paris, 1991.
- (4) Schiltz, V.: LES SKYTHES ET LES NOMADES DES STEPPES: 8e siecle av. J. - C. - 1er siecle apres J. - C., Gallimard, 1994.
- (5) Francis Van Noten, Natalia Polosmak: LES SKYTHES DE L'ALTAI, La Recherche 276, Mai 1995.
- (6) John Boardman: THE GREEK OVERSEAS, London, 1980 (ελληνική μετάφραση: ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΠΙΟΝΤΙΑ ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΟΥΣ, εκδ. Καρδαμίτσα, 1996).
- (7) ΣΚΥΘΙΚΟΙ ΘΗΣΑΥΡΟΙ, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα, 1981.
- (8) Χιον Χόνου, Τζον Φλέμινγκ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ. Οι Σκύθες και η Ζωομορφική Τεχνοτροπία (σελ. 126), Εκδόσεις Υποδομή, 1991.
- (9) Boroffka, G.: THE SKYTHIAN ART, London, 1928.
- (10) Rostovtzeff Mikhail: THE ANIMAL STYLE IN SOUTH RUSSIA AND CHINA, Princeton, 1929.

Τατουάζ ζωομορφικής τεχνοτροπίας σε χέρι ηγεμόνα (ανθρώπινο δέρμα, μήκος 60 εκατ., σκυθοσιβηρικός ζωομορφος ρυθμός, 5ος αι. π.Χ., τύμβος Παζιρικό, Μουσείο Ερμιτάζ).

